

*Documentary Heritage
Документално богатство*

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ФОТОГРАФСКИЯ ПОРТРЕТ НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ ОТ 1870 Г.

Светлана Мухова

Дирекция на музеите – Копривщица

Резюме. Съществува твърдение, че една от най-популярните снимки на Васил Левски е направена в Копривщица. То се основава на мемоарното свидетелство на Васил Караиванов – братовчед на Левски от Карлово и участник в революционното движение. Настоящата кратка статия представя резултата от един опит да се потърси допълнителна информация, която би могла да потвърди достоверността на изказаното от В. Караиванов мнение, че една от снимките на Левски е направена в Копривщица.

Keywords: Vasil Levski; Koprivshtitsa; Todor Kableshkov; Nikola Hitrov; photography

Наскоро беше представен новооткрит екземпляр на последната снимка на Апостола (Chausheva & Kombov, 2019). Ценната находка на Дора Чаушева и Виктор Комбов от НМ „Васил Левски“ – Карлово, отново повдигна въпроса за познатите фотографски изображения на Васил Левски и важното им историческо значение. Това ми даде повод да представя накратко и един мой опит за изясняване на спорните моменти около мястото на създаване на една от най-известните снимки на Апостола от 1870 г.

В свое писмо от 13 април 1925 г. Васил Караиванов пише, че последният портрет на Левски е заснет в Копривщица от фотографите Н. Хитров и В. Българянки (Karaivanov, 2013: 255; Попов, 1976:11; Воев, 1983: 38).

Необходимо е обаче да бъде уточнено коя именно снимка В. Караиванов определя като „последна“. От известните снимки на Апостола за последна се приема тази, по която е търсен от властите. На нея Левски е заснет в Букурещ, по време на престоя му там през пролетта на 1872 г. във връзка с провеждането на Първото общото събрание на БРЦК (Попов, 1976:11). Според доклад на Н. Геров до Н. П. Игнатиев от ноември 1872 г. (Doynov & Mazhdrakova-Chavdarova, 2010: 27, 311) турската власт успява да се добере до фотографското стъкло (стъкления негатив) на тази снимка. От него са размножени и разпространени портретите, използвани при издирването и залавянето на

Апостола. Снимката (фиг. 1) е позната и разпространена в елипсовидна форма (Роров, 1986: 115 – 118). Новооткритият в Истанбулския архив портрет изглежда идентичен с елипсовидния, с тази разлика, че не е оформен в елипса (Causheva & Kombov, 2019: 9).

Фигура 1

Когато говори за направената в Копривщица снимка на В. Левски, братовчед му няма предвид „елипсовидния“ портрет, а вероятно определя като „последна“ другата известна снимка на Васил Левски от 1870 г. (Sharova, Yonkova, & Yonkov, 1987: 64 – 65). Тя представлява негово бюстово изображение, на което той е облечен с европейски дрехи (фиг. 2)¹⁾.

Повечето изследователи намират тази фотография за най-изразителната и красива снимка на Апостола. За нея Ж. Попов пише: „Ако днес притежавахме дори само снимката с плюшената яка: най-хубавият бюстов портрет на Апостола..., пак щяхме да имаме пълна и вярна представа за неговия образ“ (Роров, 1986: 113).

Изказвано е обаче и мнението, че снимката „в цивилно облекло с кариран нагръдник“ от 1870 г. е направена в Букурещ (Vazvazova-Karateodorova, Noneva & Tileva, 1987: 68). Смята се, че е заснета в периода между 1869 г. и 15 август 1870 г. (Vazvazova-Karateodorova, Noneva & Tileva, 1987: 304). Твърдението, че е заснета в Букурещ, вероятно почива на предположение, основаващо се на факта, че докъм края на май 1870 г. Левски е в Румъния. При проучването на неговите фотографски портрети Хр. Йонков сравнява няколко

оригинала на „красивата“, както я нарича, фотография. В запазените автографи на гърба на някои от оригиналите открива, както и другите изследователи, указание само за времето – най-късно 15 август 1870 г., но не и за мястото, където е направена снимката (Yonkov, 1973: 53).

Други изследователи на фотографските портрети на Васил Левски – Жечко Попов и Петър Боев, основавайки се на спомените на В. Караиванов, допускат възможността снимката да е направена в Копривщица. Те приемат, че едновременно с бюстовото изображение от 1870 г. (фиг. 2) е направена и още една известна снимка (фиг. 3), на която Левски е със същото облекло, но е заснет в друга поза и в $\frac{3}{4}$ фигура. (Popov, 1976: 10; Popov, 1986: 113; Boev, 1983: 38 – 67).

Фигура 2

Фигура 3

При съпоставка на изброените мнения се налагат два основни извода: 1) няма категорични доказателства, че бюстовото изображение на Левски от 1870 г. (фиг. 2) е правено в Букурещ, и 2) спомените на В. Караиванов са основният, а може би и единствен източник за твърдението, че това изображение, а вероятно и сходната с него снимка на Апостола в $\frac{3}{4}$ фигура (фиг. 3), са направени в Копривщица. Във връзка с това възниква необходимостта за по-сигурно доказателство при определяне на мястото, където е направен този фотографски портрет.

В спомените си В. Караиванов посочва имената на фотографите, които според него са направили снимката в Копривщица – Никола Хитров и Васил Българянски. Сведенията за тяхната дейност са оскъдни. Споменават се сред първите българи, работещи като фотографи у нас (Popov, 1976: 8; Sharova, Yonkova, & Yonkov, 1987: 13; Boev, 1983: 25 – 38).

Една от известните снимки на Тодор Каблешков (фиг. 5) носи на гърба си печата на Никола Хитров (фиг. 4) (НБКМ-БИА, С 3314; Воев, 1983: 38; Popsavova & Vazvazova-Karateodorova, 1975: 121). Според малкото запазени данни за Никола Хитров е известно, че в началото на 1870 г. той изучава фотографското изкуство при брат си Тома в Румъния и че за кратко през 1871 – 1872 г. прави опит да открие фотографско ателие в Букурещ в съдружие с Катарина Стефанович (Воев, 1983: 37). Няма данни къде пребивава през пролетта или лятото на 1870 г., когато вероятно е направено бюстовото изображение на В. Левски. Също така не е ясно дали неговото обучение в Румъния в началото на 1870 г. поставя начало на заниманията му с фотография, или тогава той допълнително усъвършенства занаята при по-големия си брат.

За това кога е направена снимката на Каблешков, можем да съдим от известните негови биографични данни. Приема се, че той постъпва във Френския лицей в Галата сарай през есента на 1868 г. По спомени на неговия приятел Г. Генчов по време на една ваканция (около 1869 – 1870 г.)²⁾ Каблешков се прибира в Копривщица, „облечен в униформата на училището“ (Genchov, 1926: 67). Следващият негов по-продължителен престой тук е от пролетта на 1871 до август 1872 г., когато по здравословни причини прекъсва обучението си в лицей. Каблешков позира на снимката със своята ученическа униформа, което показва, че този негов портрет е създаден не по-рано от есента на 1868 г. Крайната граница на периода, в който е заснет, се определя от датата на автографа – 2 януари 1872 г.

Фигура 4

Фигура 5

Фигура 6

Текстът на автографа е следният:

„В знакъ на искреното ни познанство и приятелство с Г=нъ Петка, подарявамъ лика си.

Б.³⁾ Л. Каблешковъ

1872 Януария 2

Копривщица“⁴⁾

В оригиналния надпис на автографа (фиг. 6) ясно се забелязва, че първоначално получателят на снимката не е г-н Петко, а друго лице, тъй като под надписа „Г=нъ Петка“, се разчита „Г=жа“ /или „Г-ца“/ *Марийка*“. Трудно бихме могли да отгатнем кога и от кого госпожица Марийка е поправена на г-н Петко. Не е известно дали тази твърде груба и ясно забележима поправка е дело на самия Каблешков, или е резултат от допълнителна намеса. В случая интерес представлява информацията, която автографът носи за времето и мястото на заснемане на този фотографски портрет. Споменатите в надписа лица, „конкуриращи се“ по неизвестна причина за получатели на портрета, вероятно са Мария Българова от Сопот, работеща по това време като учителка в Копривщица, считана за годеница на Каблешков (Sapundzhiev, 1937: 174 – 175; Kableschkova, 2001: 30 – 32), и Петко Бояджиев – един от най-близките копривщенски приятели на Каблешков. Ако приемем, че снимката е направена в Копривщица, печатът на гърба ѝ е доказателство за пребиваването на фотографа Н. С. Хитров тук по време, близко до момента, в който е заснет и портретът на Левски от 1870 г. (фиг. 2).

В снимката на Каблешков прави впечатление и една немаловажна подробност. Тя очевидно е направена на открито. Младежът е стъпил на неравно затревен терен, зад него е спусната за фон светла текстилна материя с малка тъмна драперия в единия ъгъл. От същата страна, под драперията, се вижда част от маса с лека дървена конструкция и светла покривка, над която има ваза с цветя и книги. Едната от книгите – изправена и леко наклонена, Каблешков придържа, опряна на масата. Семплият и лесно преносим реквизит предполага снимката да е дело на пътуващ фотограф.

Разглеждайки бюстовия портрет на Левски от 1870 г. (фиг. 2) и близката до него снимка в ¾ фигура (фиг. 3), Ж. Попов долавя сходна атмосфера: „Снимките са правени на естествено осветление, без обстановката на ателието – при „походни“ условия. Дори второто копче на жилетката липсва, всичко подсказва една по-домашна среда и навежда на мисълта, че Левски се е снимал в Българско“ (Роров, 1986: 113).

Съпоставяйки различните мнения, както и сходната характеристика на условията, при които са направени снимките на Левски от 1870 г. (фиг. 2 и 3) и близката по време на създаване снимка на Каблешков в ученическа униформа, може да се допусне с по-голяма вероятност, че и трите изображения са дело на някои от работещите в българските земи първи наши фотографи. В края на

60-те и началото на 70-те години на XIX в. Копривщица е селище с будно и любознателно население, радващо се на добро материално състояние, където първите представители на „светлописното“ изкуство вероятно намират добър прием, спокойна обстановка и възможности да упражняват и развиват фотографската професия. Малко познатата информация за тяхната дейност обаче не позволява на този етап категорично да се приеме съдържашото се в спомените на Васил Караиванов твърдение, че фотографският портрет на Левски от 1870 г. е направен в Копривщица. Това твърдение остава в основата на една от хипотезите, която може да намери окончателно потвърждение или да бъде отхвърлена при бъдещи проучвания и разкрития.

Установяването с по-голяма точност на времето и мястото на създаване на снимките от периода на революционните борби допринася не само за уточняване на любопитни детайли от биографиите на Васил Левски, на Тодор Каблешков или пък на възрожденските фотографии. Макар и дребни, такива детайли често служат като важни маркери в проучването и на други неизяснени моменти от обиколките на Апостола в страната. В голямата картина на изграждането на Вътрешната революционна организация подобни штрихи внасят духа и колорита на посещенията от него селища. Такива факти обогатяват историята и на самите селища. Относно посещенията на Левски в Копривщица в периода 1869 – 1870 г. съществуват оскъдни и противоречиви мемоарни сведения, лишени от сигурен доказателствен материал. Именно поради това всеки малък детайл би могъл да послужи за възстановяването на голямата картина на събитията, в разгара на които пионерите на едно ново изкуство създават най-красивия и одухотворен фотографски портрет на Апостола – образа, съхранил в най-голяма степен настроението на изпълнените с надежда и увереност години, в които той поставя основите на комитетската мрежа в българските земи.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Нейно копие е запазено в ЦДА Ф. 1784к – Карл Йорданов Димов, оп. 1, а.е. 240. В забележка към дигиталния опис то е представено като „копие на фотографски портрет, направен в Копривщица през 1870 г.“.
2. Говорейки за това, Г. Генчов пише „следующата година“, от което може да се приеме, че става дума за 1869. Това не изключва възможността и през следващите ваканции Каблешков да се е завръщал у дома с униформата на лицея.
3. По това време Каблешков се подписва с инициал Б. – от Богдан – българския превод на името от гръцки произход Тодор.
4. НБКМ-БИА, С 3314.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Boev, P. (1983). *Fotografското izkustvo v Balgaria*. Sofia [Боев, П. (1983) *Фотографското изкуство в България*. София]
- Chausheva, D. & Kombov, V. (2019). Neizvesten dosega portret na Apostola v Osmanskia arhiv v Istanbul. *Istoria* 1, 8 – 13 [Чаушева, Д. & Комбов, В. (2019). Неизвестен досега портрет на Апостола в Османския архив в Истанбул. *История* 1, 8 – 13].
- Genchov, G. (1926). Spomeni za Todor Lulchov Kableshkov (pp. 61–69). In: Sapundzhiev, E. (Ed). *Yubileen sbornik po minaloto na Koprivshitsa*. I. Sofia [Генчов, Г. (1926). Спомени за Тодор Лулчов Каблешков (с.с. 61 – 69). В: Сапунджиев, Е. (ред). *Юбилеен сборник по миналото на Копривищица*. I. София].
- Doynov, D & Mazhdrakova-Chavdarova, O. (2010) *Levski pred sada na Portata. Protsesat v Sofia 1872 – 1873 g. v osmanskii, diplomaticheski dokumenti i domashni izvori*. Sofia [Дойнов, Д. & Маждракова-Чавдарова, О. (2010) *Левски пред съда на Портата. Процесът в София 1872 – 1873 г. в османотурски дипломатически документи и домашни извори*. София]
- Yonkov, Hr. (1973). Fotografските portreti na Vasil Levski. *Vekove*, 1, 44 – 55. [Йонков, Хр.(1973). Фотографските портрети на Васил Левски. *Векове*, 1, 44 – 55]
- Kableshkova, R. (2001). *Apostolat ot Koprivshitsa*. Sofia [Каблешкова, Р. (2001) *Апостолът от Копривищица*. София]
- Karaivanov, P. (2013). *Vasil Levski po spomeni na Vasil Karaivanov – parvi bratovched na Apostola*. Sofia [Караиванов, П. (2013). *Васил Левски по спомени на Васил Караиванов – първи братовчед на Апостола*. София].
- Popov, Zh. (1986). *Bez san, bez pokoy*. Sofia [Попов, Ж. (1986) *Без сън, без покой*. София].
- Popov, Zh. (1976). *Vasil Levski v balgarskoto izobrazitelno izkustvo*. Sofia [Попов, Ж. (1976) *Васил Левски в българското изобразително изкуство*. София].
- Popsavova, D. & Vazvazova-Karateodorova, K. (1975). *Opis na sbirkata "Portreti i snimki" v Narodnata biblioteka "Kiril i Metodiy"*. I. Sofia [Попсавова, Д. & Възвъзова-Каратеодорова, К. (1975). *Опис на сбирката „Портрети и снимки“ в Народната библиотека „Кирил и Методий“*. I, София].
- Sapundzhiev, E. (1937) Iz rakopisite na koprivshentskia vastanik Petko Boyadzhiev. (pp. 157 – 179). In: Sapundzhiev, E. (Ed). *Yubileen sbornik po minaloto na Koprivshitsa*. II. Sofia [Сапунджиев, Е. (1937). Из ръкописите на копривщенския въстаник П. Бояджиев. (с.с. 157 – 69).

В: Сапунджиев, Е. (ред). *Юбилеен сборник по миналото на Копривщица*. II. София].

Sharova, K., Yonkova, St. & Yonkov, Hr. (1987). *Vasil Levski I balgarskata natsionalna revolyutsia*. Sofia [Шарова, Кр., Йонкова, Ст. & Йонков, Х. (1987). *Васил Левски и българската национална революция*. София.

Vazvazova-Karateodorova, K., Noneva, Zdr. & Tileva, V. (1987). *Vasil Levski – dokumentalen letopis*. Sofia [Възвъзова-Каратеодорова, К., Здр. Нонева & В. Тилева (1987). *Васил Левски – документален летопис 1837 – 1873*. София].

TO THE ISSUE OF THE PHOTOGRAPHIC PORTRAIT OF VASIL LEVSKI FROM 1870

Abstract. One of the most popular photos of Vasil Levski is claimed to have been taken in Koprivshitsa. This opinion is based on the memorial testimony of Vasil Karaivanov – Levski's cousin from Kalrovo and a participant in the revolutionary movement. This short article presents the result of an attempt some additional information to be found, which could confirm the credibility of Karaivanov's opinion that one of the pictures of Levski was taken in Koprivshitsa.

✉ **Ms. Svetlana Muhova**

Museum Directorate – Koprivshitsa

6, Aprile 20th Sq.

2077 Koprivshitsa, Bulgaria

E-mail: svetkamsi@abv.bg